

SZAKOLCZAY LAJOS

SALAMON ERNŐ KÖLTÉSZETE

(A tanulmány megjelent a Vigília irodalmi folyóirat 2014/7 számában.)

Mikor ismertem meg Salamon Ernő költészetét? Korán. Annyira korán, hogy több mint négy és fél évtizede egy szerencsés véletlen során még a költő özvegyéhez, Huszár Ilonához is eljutottam. Emlékezetem szerint Marosvásárhelyt jártomban Polgár István újságíró ajánlotta figyelmembe a Lunga (Hosszú) utcában lakó asszonyt. Egy általa dedikált Salamon Ernő-portré őrzi a látogatás emlékét.

De nem csupán ez az egy ereklye van birtokomban. Jóval később Kolozsvárt csaknem egy egész napot eltölthettem Gaál Gábor dolgozószobájában a kanadai kivándorlásra készülődő lánya jóvoltából, kutatgatva a dedikált könyvek és a *Korunkat* szerkesztő professzor könyvbejegyzései, feljegyzései közt. Anna ekkor ajándékozott meg a *Szegények küszöbén* (új versek) – Melletted élnek (román versek magyarul) egy példányával. És az édesapja cím nélküli, a kritikáról írott kéziratöredékével.

A Salamon-kötetben (Szilágyi-nyomda, Marosvásárhely, 1938) két, szintén ceruzás bejegyzés is szerepel. Az egyik a kötetegészből kiolvasható költő állapotára vonatkozik: „A cím arra utal, hogy első, mély alapvető élményét nem haladta meg.” A másik a *Búcsú József Attilától* című versre: „Az invokálás és a leírás nyugtalansága árt a vers nyugalmanak.”

Gaál Gábor nemcsak tudós professzor volt, a legendás *Korunk* irányítója, hanem érzékeny költő is. (Ez utóbbit a Bécsben megjelent *1234-es költő versei* bizonyítja.) Kíméletlenül feszes, szókimondó. Baloldalisága, kommunista eszmerendszere s ebből következő tévedései miatt lehet őt bírálni – tragédia, őt is az övéi ették meg! –, de ne feledkezzünk meg éles szeméről sem. József Attila egyik fölfedezőjeként is tisztelhetjük.

Salamon Ernő – egy malomban öröltek – sokat köszönhet neki. Gaál híres *Korunk*-cikkében (*Költő jelentkezett. Fogadjuk örömmel*, 1937. 9. sz.) „a szegénység átpoetizálása” volt a bűvszó: „A szegénység átpoetizálása – vajon nem paradox ez a kifejezés? Lehet poétikus a szegénység? Lehet szép a nyomor,

a tömeglakás, az étlenség, a tüdőbaj? Szépség és szegénység vajon nem zárják ki egymást, vagy ha egybe is fonódnak valami bravúrban, a szépség nem a szegénység őszinteségének árán valósul meg? Nem semmisül meg a nyomor valódisága, ha a szép illuminációi közé emelkedik? A kérdés jogosult.”

A fönti pár sorból mindennél érzékletesebben kiderül a tragikus sorsú Salamon Ernő (1912–1943) világa. Minthogy *tisztaságával* nem önmagát, hanem (innen a munkásmozgalomhoz való kötődése) a szegény sorsosait akarta megváltani, épp az ellenkezője történt: munkaszolgálatosként a regnáló hatalom kergette a halálba. Azt, aki az összes megpróbáltatást: szülei korai halálát, az éhezést, a kolóniák zsúfoltságát, a börtönt, a kivetettséget átvészelte – sőt mint lánglelkű hívő „gyönyörű sorsként” fogta föl –, azt, aki miközben a tífusz-láztól csaknem megőrült, egy olasz fasiszta pisztolygolyója halálra sebezte az ukrainai Mihajlovka Sztáriban.

Megrendítő munkaszolgálatos naplója (1942. június 20. – augusztus 16.), amelyet Danila Miclea hadnagy mentett meg a pusztulástól, valóságos gólgotai útról regél: a hidegben éhesen, rongyosan, gyalog megtett sok száz kilométerről. A vízzel locsolt és megfagyott emberekről. Az emberi lealjasodás azon fokozatairól, amely a vadállatra jellemző ösztönszerű gyilkolást is átlépve a háborút viselő nemzetek szégyenfoltja lett.

Miért kellett a szegény, zsidó családból született Salamon Ernőnek bűnhődnie? Elsőbben kommunistasága miatt. Azt gondolta, hogy a szegényekkel társulva világmegváltóvá válhat. A fatelepek, a cirkulák nyomorultjai a hívőknél jobban abban hittek – őt Gyergyószentmiklóson ragadta magával a forradalmi láz –, hogy változást csak a világforradalom hozhat. Amikor ember az emberrel egyenlővé válik.

Könnyű volna ma, világégések után, a baloldaliság eme hitét – némely terjesztői az öléstől sem riadtak vissza – megkérdőjelezni. És elítélni mindazokat, akik életüket egy jobb kor eljövételére tették. Minthogy nem történelmi tanulmányt írok, arra sincsen mód, hogy fölillantam a királyi Románia és Horthy Magyarország közötti azonosságokat és különbségeket.

Költőnk *abba* a helyzetbe született bele, és ezen nem akart, nem tudott – erkölce nem engedte – akkor sem változtatni, amikor más impérium alá került. Dőreség azt gondolni, hogy ha nincs a visszacsatolás, a zsidóüldözést ugyancsak

forrponton tartó Romániában fehér szőnyeget terítettek volna Salamon Ernő és a hozzá hasonló „faji megtévedtek” elé.

Akárhogy is történt, költészete – amelyet nem csupán a *mártírsors* emelt magasba, hanem a hiteles *lírabeszéd* – esztétikailag mérhető alkotás. Sőt *unikum* abban a lírafolyamban, amelynek folyamatossága akkor sem szakad meg, ha hirtelen nem található az övéhez hasonló arculatú életmű. Radnóti Salamonnal csak a könyörtelen véget tekintve rokon, és József Attila is csak valamelyest, hiszen a sok párhuzam ellenére költészetének szegénységélménye más, mint gyergyói kortársáé. A baloldaliságról – Józsefnél jócskán istenhit erezte – nem is beszélve.

Az erdélyi magyar líra ugyancsak más úton járt – még az alsókosályi parasztköltő is, akit „vállon érintett a költészet aranyrúdja” (*Hé, Bartalis János*) –, mint a szegénységgel viselő, a versben ugyan elmerülő, de a szerkesztői-újságírói munka mellett (Brassói Lapok) a munkásmozgalomban is tevékenyen résztvevő (agitáló, röplapokat terjesztő, szavalókórust szervező, *Korunk*-előfizető gyűjtő), a szeretet csimborasszóját hirdető látnok. Hetyke hangon kidalolt *úr ellenessége* maga a fényűző osztály megvetése. Amikor a vele azonos gondolkodású tanítónő, Huszár Ilona mellett férjként félig-meddig polgári létbe kerül, szinte szégyelli magát: „*Kirugottság / nem mise, / össze, vissza / semmi se! / Jobbra se, / de balra se, / nem gazdagszunk / halva se! (---) / Ugyanbiza, / hogy vagyunk? / Nemsokára / harapunk, / úri lábba / fehérbe, / lábikrába / kevélybe!*” (*Hej!*).

A korán már verset író fiú – első, 1929-ben kinyomtatott versét a gyergyói helyi lap őrzi – később is tudja a helyét. Indulatosan öntudatos, önmagában bízó, sokat olvasó, a magyar nyelv szerelmese. Bárkivel bátran ütközik, ha meg van győződve igazáról. Csak érdekességként! A *Korunk* nagytekintélyű szerkesztőjével is, pedig sokat tanult tőle, vitába száll, ha úgy véli, hogy az a kéziratgondozásban túllépte hatáskörét. Két kicserélendő fogalomról van szó. „Én sokkal szigorúbb vagyok önmagammal szemben, mint ahogy Ön el tudná képzelni, de ezt a két sort vállaltam volna. De hát én – ha tudom – elfogadom Önt úgy amilyen, fogadjon el Ön is engem úgy ahogy vagyok” – írja 1938. nov. 13-i levelében, *A szegénység dicsérete* című versét védve. A költemény a *Korunk* 1938. decemberi számában jelent meg, de az 1966-os Összegyűjtött

versekben – a költő végakarata szerint – már a *Szegény nép dicsérete* címmel közöltetett.

Hiába a korai, egy kissé Adyt, majd Kassák Lajost idéző avantgárd hatás, nyelvét – miként mondotta volt Pándi Pál – „a kalevalai ihletésre rezonáló József Attila” bátorította. Magyarán, Salamon Ernő a gyergyói népi énekek és rigmusok (csujogatások) és a népdal szerelmeseként, mindvégig Arany János verseit bújva (Arany vörös táblás kötetét találták meg a halott tarisznyájában!) alakította ki saját költészetét. Érzései, meglátásai, hiszen azonos kor szülöttei ők, József Attiláéhoz hasonlóak. Hol ő vett észre valamit először a „mindenségből”, hol klasszikus társa, nyelvük szinte azonos húrokon rezeg.

De jól fölismerhető egyedisége valahol a gyergyói régió viselkedés- és beszédmodorában, balladáiban és népénekeiben, a folklór és a dal közlésmódot és kellemet átjáró természetességében, a hegyi levegők fuvalmát közvetítő *erdei sugallatban* gyökerezik.

„Barakk előtt fut a vonat, / mindjárt leiszom magamat. / Barakk mögött hosszú rétek, / ha iszom, magamnak vétek. // Lábam alatt fekete föld, / már csak húzom itt az időt. / Fejem felett felhők csúsznak, / a fáradtak elaluszhatnak. // Pálinkát nem ingyen mérik, / árába az ingem kérik. / Mámor ára végső ingem, / csak a vérem mérem ingyen.” (*Barakk előtt fut a vonat*).

„Vérem mérem ingyen”? Micsoda bőkezűség! Ám nem eltékozlása *valaminek*, hanem újbóli kinyilvánítása a szegénylegény önfeláldozó gesztusának, gazdagságának. S mi az érdekes ebben a zenei inspirációjú, hetyke hangon előadott, a búskomorságot csöppet sem ismerő „népdalban”? Az, hogy szerzője a harmincharmadik évében írott *Végrendeletben* föl se vette a halála után – minő megsejtett vég! – megjelenendő *Gyönyörű sors* kilencvenhét verse közé.

A *Gyönyörű sors* lesz az a könyv – a *Végrendelettel* mint előszóval –, amelynek értékjelölő gesztusa könyörtelen önbírálatként is fölfogható. Hiszen a költő végakarata szerint ki fog maradni belőle két hosszabb „versmű”, a *Telepi nép* és a *Szolgák sorsáról*, valamint az *Édesanyám* című színdarab. És megannyi, a saját rostán főnnakadt vers. Viszont benne lesz *duhaj kackiásan* a költő egész élete. „Az övé a legkegyetlenebb költő-sorsok egyike. Ezért nem is lenne illő Salamon Ernő költészetét csupán esztétikai síkban vizsgálni” – így Páskándi

Géza, a költő hatvanadik születésnapjára megjelent *Gyönyörű sors* (Kriterion, 1972) utószóírója. Majd ugyancsak ő: „*Salamon Ernő mártíromsága versek nélkül is mártíromság maradna. A versek csak megemelik ezt a vértanúságot s a vértanúság e költészetet. Attól kezdve, hogy a verseken a mártíromság sebe s a mártíromságon a költészet stigmái – a vértanúságra a szép költészet s a költészetre az igaz vértanúság glóriája sugárzik át.*”

Páskándinak, a kitűnő költőnek és még kitűnőbb drámaírónak (*abszurdoidok!*) a szépséges szófüzésben igaza van. Ám a kettő csak akkor működik együtt, ha az esztétikum nem (vagy nem nagyon) ballag hátrébb a mártíromság mögött. Szerencsére, itt csaknem egybeesik a két – esztétikai, emberi – faktor. Salamon Ernő poézisében, mint említettem volt, a magyar lírahagyomány egy része valaminő naturalisztikus, az életből vett érdességgel keveredik. Gyergyó mint *coulter locale*, mint a famunkások regionális – ám minden ízében kiterjeszthető – szabadságharcának az ösztönzője, keserves tanulsággal szolgál. A testvér csak akkor testvér, ha veled egy matracon fekszik. Ismertető jegyetek? *A szegénység bélyege.*

Pándi a *Napló* mondataival bizonyítja azt, „amit egyébként Salamon Ernőnek számos költeménye bizonyít: se »magyarság«, se »románság«, se »zsidóság« nem jelentett számára egységes tömböt, hanem jelentett szegényeket és gazdagokat, küzdőket és elnyomókat, kezükkel-fejükkel dolgozókat és mások munkáján gyarapodókat.” A magány és a fájdalom kérge, jóllehet a lírikus Huszár Ilonánál otthonra lelt, benövi a személyiséget. Nem megfojtja, inkább még kitarukozóbbá teszi, még lázadóbbá avatja a verset: „*Ne sírjon, akit ütnek, ne kiáltson, / vagy hogyha sír, botozója nem tudja, / a gazkedv derül a minél több gyászban. // Biztos kívágnak, lebukom forogva, / de aki megöl, nagyon is vigyázzon, / rádölk én és úgy hal tiporodva.*” (*Példa a hangszerfáról – 1941*).

Akár hetyke verseit sorolom, népdalba csomagolt, több érzéstartományt bekalandozó dalait (*Szegény-ének pusztuláskor; Gyerekdal; Szegényasszonyforgató; Duhaj kölyökdal*, stb.), akár filozofikus irányba nyújtózó, az önéletrajzi jegyeket közösségivé kovácsoló líradarabjait, amelyek létversként hasítanak a közöny ponyvájába (*Férfiúdal, dana, hahota; Már lélegzik a börtönudvar bokra; Dal utódoknak*), ugyanaz a fiatalos lendület, a halálon minden ízében átgázoló, örömsen kesernyés magabiztosság. A költő

monográfusa, Marosi Péter írja: „*Salamon Ernő haláltánc-lírájának (minő kecses jellemzés – Sz. L.) nagy részében nyoma sincs már annak a tehetetlenségből és védetlenségből fakadó halk szomorúságnak*”, amely az *Októberi emlékek* ugyancsak sajátja. Ha így van ez, márpedig így van, a halál vagabund jelenléte minden esetben fölszabadító hatású.

Gaál Gábor, lásd fentebb, a József Attilát elsirató verssel kapcsolatban megjegyezte: árt a vers nyugalmának az invokálás és a leírás nyugtalansága. Miért ártana, kérdezem én. A *Szép Szónak* ajánlott *Búcsú József Attilától* – mellesleg a *Szegények küszöbén* nyitóverse – éppen a kezdő sorokkal ágyazza meg a sirató melankóliától idegen, s ezért is a *Nem én kiáltok* költőjéhez illő gondolatiságot (nem egy esetben utalva az *Eszméletre*). „*Elvégeztetett. A fennkölt Igét / házában ölte meg a szörnyű Gép.*”

A kötet egy másik darabjában, nyilván tudatosan, hogy közelebb legyen az elsiratott, rájátszik a József Attila-i keserédes hangra, mintha szívük ugyanazon életeszményt vallva dobogna: „*Szegény ember fiának / vas kellene nadrágnak! // Homály kéne világnak, / gyűjthassa meg lámpának! // Az eső szalmazsáknak, / vihar éji óráknak! // (---) Fiai szolgáljanak, sót, rezet kapáljanak! // Unokái haljanak, / leányai háljanak! // Szegény ember fiának / kötél kéne barátnak! // Amiért, hej, amiért! / Semmi másért, csak azért!*” (*Szegény ember fiának!*).

A Marosvásárhelyt 1942. május 26-án írott *Végrendelet* megrendítő. Kegyetlenül őszinte, ugyanakkor gyöngédségében megejtő elszámolás. Elszámolás a lét dolgairól – józanul. „*Nyugodjatok meg: egyszer csak béke lesz. És szép béke. Dolgos, jókedvű, tiszta idő. Eltávozik a tudatlanság és elfogultság. Megtanulják az emberek, hogy kötelességüket mosolyogva is teljesíthetik. Megtanulnak majd játszani. Mert mindenki szívesen játszanék, csak nem tud, és nem mer. Bár a magam pusztulásával minden szenvedőt megválthatnék!*”

A krisztusi önfeláldozás mint példa. A megsejtett vég közelségében azonban ott – mutatis mutandis – a *szegénység*, kiterjesztve az ember megváltása is.

Salamon Ernő az általa véglegesnek tartott válogatott versek, a *Gyönyörű sors* tartalomjegyzékébe fölvelt *kis* és *nagy* verset is. A legnagyobbat, az *Egyszerűt* (1935) az élre tette. Tudta, hogy a *semmitlen semminek* is van húzása, ha tiszta a hang. A forrás, vélte, semmi mód ne hazudjék! S ez az a

pillanat, ma már észleljük, amikor az esztétikum, a mártíromság és az erkölcs kezét fogott. Az *Egyszerű* sok évtizede kedvenc versem, valahai elemzésem a kolozsvári hetilapban, az *Utunkban* olvasható (1973. 43. sz. 8. old.). Hogy újólag földídzem, benne van a *legszegényebb szegény* előtti főhajtásom is.

„*Mint az útszéli víz maradok, / mint az útszéli víz, megyek, / nézz belém, megragyogok, / s eltorzulok veled. // Mint az útszéli víz, / füvetlen, díztelen, / élek magányosan, / élek egyszerűen. // Ízem érezheted, / a színem láthatod, / magad itathatod, a lábad moshatod. // Sima, ha simogatsz, / süket, ha megcsaholsz, / megérthetsz, ha akarsz, / elérsz, ha lehajolsz.*”

LAJOS SZAKOLCZAY: POEZIA LUI ERNŐ SALAMON

Ernő Salamon, liricul ardelean al perioadei interbelice a fost gonit la moarte de puterea de atunci. Tragedie. Cel care a supraviețuit tuturor încercărilor, morții timpurii a părinților, foametei, înghesuiei coloniiilor, închisorii și exilului – ba chiar le trăia ca „soartă minunată” a fost rănit mortal la Mihailovka Stari în Ucraina de un glonte fascist în timp ce aproape înnebunea de durere din cauza febrei de tifos.

Poezia sa, patronată de Gábor Gaál, editor renumit al revistei clujene Korunk, a fost îmbogățită din mai multe surse. Fără a nega tradiția lirică maghiară, și-a concentrat atenția asupra culorii locale. Bineînțeles, în lupta de libertate a lemnarilor din Gheorgheni se resimte plânsul universal al săracilor mult încercați. Fără a-și nega simpatiile de stânga, poetul ba aducea în centrul liricii sale muzicalitatea liricii populare, ba condamna diferitele ticăloșenii, vocile poetice semețe, dar înainte de toate cânta liniștea păcii mult dorite.

LAJOS SZAKOLCZAY: ERNŐ SALAMON'S POETRY

Ernő Salamon, Transylvanian poet of the interwar period was chased to death by the reigning power. Such a tragedy. The one who survived so many trials, like the early death of his parents, hunger, the overcrowded colonies, prison and being an outcast, but still considered his own fate a beautiful one, was shot to death by a fascist bullet in the Ukrainian Mihailovka Stari while almost going mad with pain during the typhoid fever.

His poetry, much appreciated by Gábor Gaál, well-known editor of the Korunk review in Cluj was enriched by several sources. Never rejecting the Hungarian lyrical tradition, he focused more on the local color. The Gheorgheni woodworkers' fight for freedom included the universal cry of the poor. Never denying his leftist views, the poet gave voice either to the musicality of popular poetry, or condemned shameful and impudent voices, but most of all sang of the much desired peace.